

تاریخ فلسفه ذهن

رضا اکبری^۱

مجموعه شش جلدی تاریخ فلسفه ذهن^۲ مجموعه‌ای است که در خلال سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ توسط انتشارات کمبریج منتشر شده است. این مجموعه دارای دو سرویراستار است. هریک از مجلدهای شش‌گانه نیز دارای ویراستار تخصصی است. سرویراستاران کل مجموعه شش جلدی، ریکا کوپن هاور^۳ و کریستوفر شیلدز^۴ هستند. ریکا کوپن هاور در ۲۰۰۲ از دانشگاه کورنل^۵ دکتری گرفته است. تخصص او در فلسفه ذهن است. آن‌گونه که در تارنمای دانشگاهی، خود را معرفی کرده است^۶ زمینه پژوهشی او بیشتر بر مسائل مربوط به ادراک و حافظه با تاکید بر فیلسوفان انگلیسی همچون جورج برکلی، توماس رید و جان لاک متمرکز است.

کریستوفر شیلدز استاد دانشگاه نوتردام^۷ و متخصص در فلسفه ارسطو و آکویناس است. آن‌گونه که تارنمای او در دانشگاه نوتردام معلوم می‌سازد^۸ او «در باره نفس ارسطو» را ترجمه کرده و همراه با تعلیقاتی در سال ۲۰۱۶ توسط انتشارات آکسفورد منتشر کرده است^۹. او ویراستار کتاب راهنمای بلک ول به فلسفه قدیم^{۱۰} (۲۰۰۲) و دستنامه آکسفورد به ارسطو^{۱۱} (۲۰۱۲) بوده است. کتاب دیگر او فلسفه توماس آکویناس^{۱۲} است که ویراست دوم آن در سال ۲۰۱۵ توسط انتشارات آکسفورد منتشر شده است.

هریک از مجلدات شش‌گانه این مجموعه ویراستار جداگانه داشته و دوره‌ای خاص را در بر می‌گیرد. عناوین هریک، همراه با نام ویراستار آنها عبارت است از:

جلد اول: فلسفه ذهن در دوره باستان؛ ویراستار: جان ای. سیسکو^{۱۳}

جلد دوم: فلسفه ذهن در اوایل و اوج قرون وسطا؛ ویراستار: مارگارت کامرون^{۱۴}

جلد سوم: فلسفه ذهن در اواخر قرون وسطا و رنسانس؛ ویراستار: استفان اشمید^{۱۵}

---

^۱. استاد گروه فلسفه اسلامی و کلام دانشگاه امام صادق (ع)، r.akbari@isu.ac.ir

^۲. The History of the Philosophy of Mind

^۳. Rebecca Copenhaver

^۴. Christopher Shields

^۵. Cornell University

^۶. <https://college.lclark.edu/live/profiles/73-rebecca-copenhaver>

^۷. University of Notre Dame

^۸. <https://philosophy.nd.edu/people/faculty/christopher-shields/>

^۹. *Aristotle's De Anima, Translated with Introduction and Commentary* (Oxford University Press: 2016)

^{۱۰}. *Blackwell Guide to Ancient Philosophy* (Blackwell: 2002)

^{۱۱}. *The Oxford Handbook of Aristotle* (Oxford University Press: 2012)

^{۱۲}. *The Philosophy of Thomas Aquinas* (Westview: 2003; 2nd rev. ed. Oxford University Press: 2015)

^{۱۳}. *Philosophy of Mind in Antiquity*, edited by John E. Sisko

^{۱۴}. *Philosophy of Mind in the Early and High Middle Ages*, edited by Margaret Cameron

^{۱۵}. *Philosophy of Mind in the Late Middle Ages and Renaissance*, edited by Stephan Schmid

جلد چهارم: فلسفه ذهن در آغاز عصر جدید و عصر جدید؛ ویراستار: ربکا کوپن هاوور^۱

جلد پنجم: فلسفه ذهن در قرن نوزدهم؛ ویراستار: ساندر لاپوآنت^۲

جلد ششم: فلسفه ذهن در قرن بیستم و بیست و یکم؛ ویراستار: امی کیند^۳

هریک از ویراستاران این مجلدها دارای تخصص در زمینه مربوطه هستند. جان سیسکو، در دانشگاه کویینز^۴ ریس کالج هنر و علم است. او در سال ۱۹۹۵ از رساله دکتری خود با عنوان *تفکر و ادراک در کتاب در باره نفس ارسطو* دفاع کرده است.^۵ مارگارت کامرون متخصص فلسفه قرون وسطاست. او هم‌اکنون عضو گروه فلسفه در دانشگاه ویکتوریا است.^۶ او از رساله دکتری خود در سال ۲۰۰۵ در زمینه فلسفه قرون وسطا دفاع کرده است.^۷ استفان اشمید استاد تاریخ فلسفه در دانشگاه هامبورگ است. او آثار مختلفی در باره فیلسوفانی همچون آکوئیناس، اکام، دکارت، مالبران، اسپینوزا و هیوم منتشر کرده است. او نویسنده کتابی مهم است با عنوان *علل غایی در اوایل عصر جدید*^۸ که در سال ۲۰۱۱ منتشر شده است. ساندر لاپوآنت استاد دانشگاه مک مستر^۹ در کانادا است. او آثار متعددی در زمینه تاریخ فلسفه منطق، فلسفه زبان و فلسفه ذهن با تمرکز بر قرن نوزدهم و بیستم نگاشته است. امی کیند نیز متخصص در فلسفه ذهن است و به صورت ویژه به مباحث مربوط به تخیل^{۱۰} و آگاهی پدیداری^{۱۱} می‌پردازد. از جمله کارهای او می‌توان به کتابی مقدماتی که در باره اینهمانی شخصی نوشته اشاره کرد^{۱۲}. او ویراستار *دستنامه راتلج در فلسفه تخیل* است.^{۱۳}

هریک از مجلدات شش گانه دربرگیرنده مقالات متعددی از نویسندگان مختلف است.

جلد نخست در ۳۲۰ صفحه، پانزده مقاله را در بر می‌گیرد. از جمله مسائلی که این مقالات به آنها پرداخته‌اند می‌توان به بقای نفس پس از مرگ، ادراک، شناخت، تفکر، تعدد نفس، رویکرد ماده و صورت به نفس، ذهن و بدن، و عواطف اشاره کرد. مقالات این جلد مسائل ذکر شده را از منظر افرادی همچون فیلسوفان پیشاسقراطی، افلاطون، ارسطو، فیلسوفان رواقی، فیلسوفان اتمیست، افلوپین و اسکندر افرویدیسی بررسی کرده‌اند.

1. *Philosophy of Mind in Early Modern and Modern Ages*, edited by Rebecca Copenhaver

2. *Philosophy of Mind in the Nineteenth Century*, edited by Sandra Lapointe

3. *Philosophy of Mind in Twentieth and Twenty-first Centuries*, edited by Amy Kind

4. Queens University of Charlotte

5. <https://www.queens.edu/faculty/cv/john-sisko-cv-2019.pdf>

6. University of Victoria

7. <https://www.uvic.ca/humanities/philosophy/assets/docs/faculty/C.V.%20MargaretCameron.pdf>

8. *Finalursachen in der frühen Neuzeit*

9. McMaster University

10. imagination

11. phenomenal consciousness

12. *Persons and Personal Identity* (2015)

13. *The Routledge Handbook of Philosophy of Imagination* (2016)

جلد دوم دوازده مقاله دارد و در ۲۸۸ صفحه منتشر شده است. نویسندگان این مقالات مسائلی همچون ادراک ذهنی، شناخت عقلانی نسبت به جزئیات، انتزاع عقلانی، کمال، اراده، اختیار، تجربه حسی، رابطه عقل و نفس، جاودانگی، هویت، وحدت و کثرت نفس را از منظر فیلسوفان و متالهانی همچون آبلارد، دونس اسکوتوس، ابن سینا و آکویناس بررسی کرده‌اند.

جلد سوم سیزده مقاله دارد و در ۳۰۴ صفحه منتشر شده است. مقالات این جلد بیشتر مسئله‌محور هستند و با نگاهی تاریخی یک یا چند مسئله را بررسی کرده‌اند. در این جلد، اسامی فیلسوفان کمتر در عنوان مقالات دیده می‌شود. از جمله مسائل مورد توجه در این جلد می‌توان به این موارد اشاره کرد: قوای نفس، عقل، قصدیت و بازنمایی‌گرایی، خودآگاهی، اراده آزاد، قوای باطنی و ظاهری، جاودانگی نفس، عواطف و نقش آن‌ها در کنش‌های اخلاقی و کارکردهای منطقی ذهن.

جلد چهارم در ۳۷۲ صفحه، شانزده مقاله را در بر می‌گیرد. در این مقالات، مسائلی همچون آگاهی، مکان‌مندی یا نامکان‌مندی ذهن، ادراک، میل، فعالیت ذهنی، جواهر مادی و مجرد، و مواجهه با ذهن از منظر فلسفه‌شهود عرفی، در اندیشه فیلسوفانی همچون هابز، دکارت، مالبرانش، لاک، اسپینوزا، لایب‌نیتس، هیوم، کانت و توماس رید بررسی شده است.

جلد پنجم برخلاف جلدهای پیشین تا حد فراوانی فیلسوف‌محور است. این جلد در ۲۷۸ صفحه و داشتن چهارده مقاله، دیدگاه‌های فیلسوفان و روان‌شناسانی همچون بولزانو^۱، یوهان فریدریش هربارت^۲، هرمان فون هلمهولتز^۳، نیچه، ویلیام جیمز، زیگموند فروید، برنتانو، ماینونگ^۴، کارل اشتامپف^۵، هوسرل و پاول ناتورپ^۶ را بررسی کرده است. غالب مقالات این جلد را می‌توان گزارشی از نظریات فلسفه ذهن هر یک از این فیلسوفان قلمداد کرد، هرچند که در مواردی شاهد جزیی‌تر شدن بحث در برخی مقالات هستیم.

جلد ششم که حاوی دوازده مقاله است و در ۳۲۶ صفحه منتشر شده است جز در یک مقاله، کاملاً مسئله‌محور است. مباحثی که در این جلد بررسی شده‌اند عبارتند از: رویکرد پدیدارشناسانه به فلسفه ذهن، مسئله ذهن و بدن، آگاهی، ادراک حسی، این‌همانی شخصیت، تامل درونی، علیت ذهنی، قصدیت، مرزهای ذهن، ظهور علوم شناختی در قرن بیستم، شکل‌دهی به آینده از طریق فلسفه ذهن و میراث ویتگنشتاین در فلسفه ذهن.

---

1. Bernard Bolzano (1781-1848)

2. Johann Friedrich Herbart (1776-1841)

3. Hermann von Helmholtz (1821-1894)

4. Alexius Meinong (1853-1920)

5. Carl Stumpf (1848 – 1936)

6. Paul Natorp (1854-1924)

افراد سرشناسی در تایید علمی محتوای این کتاب‌ها مطالبی را بیان کرده‌اند که نشان‌دهنده تاثیرگذاری این کتاب‌ها در فضای علمی است. از جمله این افراد می‌توان به سوزانا زیگل^۱، ساموئل ریکلس^۲، و یاری کاوکوا^۳ اشاره کرد. فرد اخیر برای اساتید و دانشجویان فلسفه در ایران شناخته شده است. او کتابی در باره آگاهی و قصدیت از منظر ملاصدرا نوشته است^۴ که در مراسم کتاب سال جمهوری اسلامی ایران شایسته تقدیر شناخته شد.

در مواجهه با این مجموعه فاخر، چند نکته به ذهن می‌رسد. نخست آن‌که برخی از مجلدات این مجموعه، به ویژه جلد‌های دوم و سوم امکان خوبی را برای مسئله‌یابی مقایسه‌ای میان سنت فلسفه اسلامی و فلسفه غرب در اختیار خوانندگان قرار می‌دهد. دانشجوی ایرانی که می‌خواهد پایان‌نامه یا رساله‌ای را در زمینه علم النفس بنویسد، با مراجعه به این دو جلد، تا حد زیادی می‌تواند خود را از انجام تحقیق تکراری نجات دهد. مقالات دو جلد مذکور به لحاظ روش‌شناسی، نوع مواجهه با مسئله‌ای قدیمی و نیز تولید مسائل جدید، امکان‌های جدیدی را فراروی دانشجویان فلسفه اسلامی قرار می‌دهند.

از سوی دیگر، میان‌رشته‌ای بودن مباحث علم النفس در سنت اسلامی و فلسفه ذهن در سنت غرب، به دانشجویان رشته‌های دیگر، به ویژه فلسفه تعلیم و تربیت و روان‌شناسی، این امکان را می‌دهد که با مراجعه به این مجموعه، نکات قابل تأملی را برای کارهای تحقیقی خود بیابند. بحث‌های ناظر به اراده و عواطف از آن جمله‌اند.

مطالعه جلد اخیر این مجموعه، توجه خواننده را به این نکته کلیدی جلب می‌کند که در مباحث علم النفس در سنت اسلامی، نیازمند ابزارهای تجربی در کنار تاملات عقلانی، و به عبارت دیگر، توجه مجدد به بُعد تجربی فلسفه در سنت اسلامی هستیم. به یاد آوریم که یکی از بزرگترین فیلسوفان دارای نظرات بدیع در فلسفه، ابن سینا بوده است که در کنار فلسفیدن، کارهای تجربی نیز در عداد کارهای او می‌گنجد. او در مباحث علم النفس، نکات متعدد تجربی را گوشزد کرده است. اگر ابن سینا از تجربه دوران خود بهره برده است، اکنون هم نیاز است که به تجربه توجه کنیم. چه اشکالی دارد که در کلاس درس علم النفس فلسفی، پزشکی متخصص در باره ساختار مغز یا ساختمان عصبی انسان سخن بگویید؛ چه اشکالی وجود دارد که با نظر به یافته‌های تجربی جدید، داشته‌های فلسفی خود را مورد توجه مجدد قرار دهیم؟

یکی از نقاط ضعف این کتاب، با نظر به سنت اسلامی، بی‌توجهی به دوره‌های اخیر فلسفه اسلامی است. وجود اساتیدی همچون سجاد رضوی^۵ و یاری کاوکوا^۶ که متخصص در فلسفه‌های دوره‌های متاخر اسلامی هستند می‌توانست فرصتی برای سرویراستاران و ویراستاران این مجموعه باشد تا مباحث سنت اسلامی به افرادی همچون

---

1. Susanna Siegel

2. Samuel Rickless

3. Jari Kaukua

4. Intentionality in Mulla Sadra

5. Sajjad Rizvi

6. Jari Kaukua

ابن سینا و ابن رشد محدود نگردد. این نکته از آنرو اهمیت می‌یابد که بسیاری از نوآوری‌های فیلسوفان مسلمان نسبت به اندیشه‌های یونانی، در آرای اندیشمندانی همچون فخر رازی، سهروردی و ملاصدرا پدید آمده است و بی‌توجهی به این افراد خواننده غربی را از بخش زیادی از علم النفس سنت اسلامی محروم می‌کند. از سوی دیگر، خواننده این مجموعه احتمالاً با خود خواهد گفت که ای کاش اندیشه‌های شرقی نیز در این مجموعه می‌آمد تا متنی کامل‌تر در اختیار خواننده قرار می‌گرفت. امید آن که مجموعه حاضر به تدریج به زبان فارسی ترجمه شده تا امکان بهره‌مندی افراد بیشتری از آن فراهم آید.